

Branimir Donat

Nepoznati dramolet

Rušenje Eiffelova tornja
Antuna Bonifačića

Nema dublje rake od one koju je iskopalo pero nevještog i neaktualnog autora.

Pred vama je zadnji tekst neumornog istraživača hrvatske književnosti, Branimira Donata kojeg je predao uredništvu desetak dana prije smrti. Čast nam je, njemu u spomen, objaviti posljednji tekst koji je na tragu njegove vječne želje za kopanjem po arhivama i pronalaženjem zaboravljenih, prešućivanih i zanemarenih pisaca. Svojim radom stvarao je alternativnu povijest hrvatske književnosti vodeći se kriterijima struke i strastvene znatiželje da ispravi učinjene nepravde, prezirući i kritizirajući one koji su ideološkim škarama krojili nacionalnu povijest književnosti.

Uredništvo

Nije estetski vrijedno ni književno-povijesno pravedno, ali je bibliografski točno. Antun Bonifačić (Punat na Krku 8. X. 1901. – Chicago 24. IV. 1986.) danas je u mnogim aspektima svog stvaralaštva nezanimljiv pisac i gledano iz te perspektive, možda je s razlogom zaboravljen. Nameće se pitanje tko ga je zaboravio, a potom: zašto su ga zaboravili?

Zna se da se najčešće uzroci opadanja zanimanja moraju tražiti u samim proizvodima takvih pisaca, jer valja imati na umu da nema dublje rake od one koju je iskopalo pero nevještog i neaktualnog autora, dakle i u ovom slučaju valja početi od svijesti da je krivnja vrlo rijetko kolektivna kategorija.

Valja zato reći, na zaborav imaju neopozivo pravo obični čitatelji, ali ga ni u kojem slučaju nemaju npr. povjesničari književnosti niti imaju pravo izgovarati se i osobnu odgovornost opravdavati nesretnom boljeticom neobaviještenosti i ravnodušnosti.

Ako se radi o previdima, za njih možemo imati razumijevanje, za lijenost također, jer ima mnogo valjano ispisanog papira na temu *Pohvale lijenosti*, a nešto manje na račun *Pohvale gluposti*, tromosti duha i oblaporne nezainteresiranosti kao što je najčešće slučaj kada je riječ o hrvatskoj književnosti. Međutim, takve ne razumijem, ali kada bih njihove mane eventualno i uvažavao, podsjetio bih ih na činjenicu da istraživač književnosti i književnog života može postići veću radost i ugodu u samom traženju i istraživanju negoli u postignutom ishodu toga traganja zamućenim nepouzdanim svjedočanstvima ili krnjim literarnim artefaktima razasutim po rubnim (a to znači svijetu kulturoloških paradoksa bližim) dijelovima nacionalnoga kulturnog naslijeđa.

Pregledavajući ono malo što je o Bonifačiću napisano, uočio sam da mu poezija nije dovoljno valorizirana na temelju posebnosti, osebujnosti i različitosti, a o kulturološkoj književno-komparatističkoj kontekstualizaciji da i ne govorim.

Neupućeni će olako reći da je to poezija obilježena svim konvencijama hrvatske međuratne poezije, što je samo u manjem dijelu točno.

Valja zato reći, na zaborav imaju neopozivo pravo obični čitatelji, ali ga ni u kojem slučaju nemaju npr. povjesničari književnosti

Malrauxa, Gidea, dok je nadrealizam bio svjetski književni hit, a Paul Valery princ čiste poezije.

Nismo uzalud spomenuli Montherlana, Gidea, Malrauxa. Bonifačić ih je prepoznao kao istinske predstavnike književne sadašnjice pa je o njima objavio ozbiljne i informativne studije, od kojih je neke potom izdao u knjizi eseja *Ljudi Zapada* (1934.).

Kao i obično, idemo se od jednostavnog, od onog što se može uvrstiti u rubrike kanoniziranih oblika i žanrova pa se zatim krećemo dalje.

Koliko je meni poznato, taj sloj je najzastupljeniji i kreće se u okvirima interesa i znanja hrvatske međuratne kritike koja tada nije posjedovala ni dovoljno informacija ni komparativističkih uvida, ali i drugih nužnih alata za proučavanje takvih autora i njihovih djela koje je trebalo na taj način kontekstualizirati.

Tako se puno toga (čak i previše) u vezi s Antunom Bonifačićem povezivalo uz njegovu političku orijentaciju tijekom Drugoga svjetskog rata pa uz njegovu djelatnost u emigraciji te uz nešto toliko ludo da se može doista smatrati izvornim hrvatskim prizvodom.

Naime, poslije smrti dr. Ante Pavelića Bonifačić dolazi na čelo Hrvatskoga oslobodilačkog pokreta i kao jedan od najvjernijih, uzima u ruke, doduše na kratko vrijeme, kormilo ustaškog pokreta koji je još za Poglavnikova života promijenio ime i koji je tada bio na političkom izdisaju. Teško je mnogo toga iz Bonifačićeve književne biografije objasniti, jer je u njemu mnogo toga kontroveržno i danas gotovo neobjašnjivo.

Iako u NDH nije obnašao važnije političke dužnosti, Ante Bonifačić ostaje do kraja među malobrojnim vjernim sljedbenicima ideje NDH pa je bio sudionik u pokretanju Hrvatske revije (zajedno s Vinkom Nikolićem) u Buenos Airesu, ali uskoro se razdvajaju. U to je vrijeme živio u Rio de Janieru, gdje je hrvatska emigracija bila malobrojna.

Uz ovog autora možemo spomenuti i nekoliko činjenica koje Antuna Bonifačića ni u kojem slučaju ne mogu predstaviti kao tipičnog predstavnika one inteligencije koja je prihvatila NDH i ustaštvo.

Puno toga vezano je uz posebne geopolitičke okolnosti pa se tako može i tumačiti.

Bonifačić je bio vrlo dobro književno obrazovan: studirao je na Sorbonni u jeku međuratnoga najbujnijeg cvata francuske književnosti, kada su znanja o povijesnoj avangardi bila još živa, a na književnom poprištu su djelovali pisci poput Montherlana, Malrauxa, Gidea, dok je nadrealizam bio svjetski književni hit, a Paul Valery princ čiste poezije.

Rođen je u Puntu na otoku Krku, koji je uza svu glagoljašku tradiciju poslije Rapalla bio anektiran, a potom i prisajedinjen Kraljevini Italiji, što je mladoga pjesnika toliko revoltiralo da je ozbiljno i sa strašću sudjelovao u akciji da se ime otoka promijeni i barem tako diferencira od političke realnosti.

Politički realizam i zabluda temeljena na naivnoj pretpostavci da se talijanski imperijalizam više boji srpske vojske (koja je bila članica pobjedničke Antante) nego nepostojećih ostataka osovinske KuK vojske rezultirao je sifilitičkom, navodno rodoljubljem motiviranom odlukom da

Iako u NDH nije obnašao važnije političke dužnosti, Ante Bonifačić ostaje do kraja među malobrojnijim vjernim sljedbenicima ideje NDH pa je bio sudionik u pokretanju Hrvatske revije (zajedno s Vinkom Nikolićem) u Buenos Airesu, ali uskoro se razdvajaju.

Čak se i zbližio s idejama masonstva pa će po povratku u domovinu stupiti u Zagrebu u masonsku ložu u kojoj su tada od hrvatskih književnika bili Milan Marjanović, Ivan Dežman, Antun Barac, Josip Horvat..., da spomenemo samo neke.

U isti je mah bio i članom hrvatskoga PEN centra. Dakle, imao je europsku, u stvari zapadnjačku orijentaciju.

Ovo je važno napomenuti, jer će u NDH postati članom Društva europskih književnika, udruge koja bijaše nacionalsocijalistička inačica PEN-a koji se nalazio u engleskim rukama i kao takav sudjelovati u njezinim sesijama koje su se održavale u brojnim gradovima osovinskih europskih država.

Sve do rata radio je kao srednjoškolski profesor (III. gimnazija u Zagrebu) i predavao na zagrebačkoj romanistici, ali stranački nije bio aktivan niti je bio članom ustaškoga pokreta.

Uspostavom nove države prelazi u Ministarstvo vanjskih poslova, a u svibnju 1945. napušta Hrvatsku i postaje politički izbjeglica, odnosno "raseljeno lice" (prema nomenklaturi OUN-a.)

Neko vrijeme živi u Južnoj Americi, a zatim se seli u SAD, gdje se nastanjuje u Chicagu i tamo radi na sveučilištu.

O njegovu emigrantskom potucanju nema mnogo podataka i po svemu sudeći, ono je bilo puno manje turbulentno od sudbina mnogih drugih hrvatskih emigranata, osobito intelektualaca i pisaca.

Čini mi se da se razlozi tome mogu potražiti u više činjenice koje nisu nigdje potvrđene, što nikako ne znači da ipak nije bilo tako.

Spomenuli smo da je poslije boravka u Parizu pisao vrlo kompetentno o Montherlandu i Gideu. Sada spomenimo još dvije važne, a u kulturološkom smislu zanemarene, odnosno previđene činjenice.

Baveći se svojedobno Malrauxom otkrio sam da je prvi prijevod jednog njegova romana na strani jezik bio roman *Osvajачi*, a jezik prijevoda hrvatski (izašao je u Zagrebu 193... u prijevodu Antuna Bonifačića, što govori o prevoditeljevoj promptnosti i zrelosti hrvatskoga čitateljstva za lekturu Malrauxova ranog romana).

Uz ovaj podatak nikako ne smijemo mimoći i ne spomenuti njegovu studiju o *Paulu Valéryju*, koja je uoči Drugoga svjetskog rata izašla u izdanju Matice hrvatske.

U sklopu goleme literature o pjesniku "Mlade Parke", Bonifačićeva studija posjeduje jednu, značajnu prednost: naime, to je prva tiskana knjiga o Valéryju izvan Francuske pa se može reći da je "šišnuo" francuske autore i primakao se europskoj duhovnoj kremi koja je mozgala o poeziji ovog najdosljednijeg nastavljača puta što ga je započeo S. Mallarme. Proučavanjem Valéryja bili su tada zaokupljeni T. S. Eliot i E. R. Curtius!!!

Danas se Bonifačićovo ime u nas najčešće spominje u vezi s njegovima dva, u međuraća objavljena romana: *Krv majke zemlje* (1938.), romanu o traganju za naftom, i *Mladice* (1943.), u kojem je riječ o stasjanju jednog naraštaja hrvatske, nacionalistički usmjerene sveučilišne omladine. U izbjeglištvu je napisao i objavio roman *Bit*

Bonifačićeva studija posjeduje jednu, značajnu prednost: naime, to je prva tiskana knjiga o Valéryju izvan Francuske

zanosa u kojem vrlo uvjerljivo, rekao bih krležijanski vehementno govori o krucijalnim hrvatskim povijesnim problemima i u psihološim portretima piše o ličnostima koje su mijesile, a kasnije i kusale gorki kruh hrvatskih pirovskih pobjeda i sumrake mnogih narodnih zanosa.

Nažalost, svima koji su se bavili djelom i radom nesretnog Antuna Bonifačića promakli su njegovi prvi daroviti i oseljivi literarni pokušaji. U njima naziremo elemente one umjetnosti koja se u likovnim umjetnostima identificirala s *l'art decorom*.

Iz tog doba ili iz koje godine ranije i datira aktovka *Rušenje Eiffelova tornja* koju je objavio 1923. u časopisu *Mlada Jugoslavija*, br. 1., god II., str. 27-30.

Tekst je zanimljiv svojim duhom i minimalističkom scenom tehnikom eksperimentalan. Nikada nije izvođen, a nije ni zabilježen ni u jednoj bibliografiji hrvatske dramske književnosti. Dramolet ne spominje nitko od kritičara koji su se zanimali za djelo i rad ovoga pisca.

Moglo bi se reći da je *Toranj* srušen prije nego što ga je itko i pokušao srušiti...

Rušenje možemo shvatiti i kao jedan o načina ostvarivanja iznenađenja tehnikom i ideologijom gideovskog *l'acte gratuite* – bezrazložnog čina.

Učinak strašnog nije osobit jer su likovi anonimni, a pad je predstavljen samo u svom najjednostavnijem obliku u kojem dominira mehaničko i groteskno.

Za razliku od likova u futurističkim komadima, Bonifačićevi glumci nisu odjeveni u fantastične kostime. Naprotiv, "uniformirani" su u radničke kombinezone kao u sovjetskim kazalištima (*Modra bluza*) koji imaju učinak grotesknog, jer se mogu shvatiti i kao svečana pogrebna odjeća, dok u svojoj socijalnoj realnosti potenciraju učinak grotesknog, jer mogu asociirati i na kostime iz *Modernih*

čete kao bogovi (B. Aires, 1950.).

Pjesme mu uvršćuju antologije, a knjiga eseja *Vječna Hrvatska* (Chicago, 1953.) djelo je puno profetskog

vremena Charlieja Chaplina.

Kratkoćom i sažetosti tragičnog čina podsjećaju tim analogijama na neke kazališne eksperimente Jeana Cocteaua.

Uočljiva je zbitost radnje i njezin konkretan učinak koji je u krajnjoj liniji i anarhistička akcija...

Rijeka je bila blizu, u njoj su se producirali futuristički klauzuri i pjesnički ekshibicionisti pa bi se moglo reći da pad samoubojice nalikuje na sličan pad koji koristi Boccioni u svojoj drami *Tijelo koje se uspinje*.

Rušenje možemo shvatiti i kao jedan o načina ostvarivanja iznenađenja tehnikom i ideologijom gideovskog *l'acte gratuite* – bezrazložnog čina.

ANTE BONIFAČIĆ

RUŠENJE EIFFELOVOG TORNJA

Dramska slika u jednom činu

I. SCENA

200 m nad Parizom. Vide se krovovi i odsevi. Sve se gubi u neizmernim ukrštenim plohama arhitektura, a zvonici strše kao golemi čunjevi. Svetlo je pomešano sa crvenom bojom odseva. Nad njima nema plafonda. Željezne motke produžuju se u neizmerni spiralni čunj.

Trojica. Shimy cipele. Dernier cri. Tip-top. Stoje izvaljeni kao na Uzelčevim slikama. Puše: dvojica cigarete, a jedan lulu ..

ALLAN: All right!

GIOVANI: Ja to još ne bi rekao. Ne vidim ništa. Samo aeroplane i krovove.

ANDRÉ: Oh, oni će doći. Ja sam o tom uveren!

GIOVANI: Dakako. Dakako. Questo é sicuro. Da ih samo vidite kako su pleskali.

Tra la la la ... Kako su pleskali. Sve velike, crvene, male žute, duge, široke ruke sklopile su se u jednu plohu. Uragano! Sve je bilo u plohi zanosa.

ALLAN: All right! (okrene se na drugu stranu, prebaci nogu preko noge i povuče nekoliko žestokih dimova).

GIOVANI: To je bila vatra. Fulminantno! Meni se je činilo, da ću pasti sa tribine.

Promislite: tisuće i tisuće očiju uprto u vas. A sve sjajne, meke kao uzdasi i oštre poput bodeža. Oh arapske oči! Očci tripolitani! U njima juri trista punokrvnih vranaca i pesma o šejtanu ...

ANDRÉ: Velika je to bila gomila. Čudne su to oči bile! Tisuće i tisuće pravaca sklopilo se u jednog. A ja sam bio ogromno žarište. I ja sam goreo, goreo, goreo! Fuoco! Fuoco signori! Ali ne onaj ugašeni Gabrieleolvi! Ha! Ha! Ha! Na njemu lože peći grisetete.

ALLAN: Obećao sam trihiljadeipetstotina dolara. Ako dođu dati ću još hiljadupetstotina!

ANDRÉ, GIOVANI: Bravo! Bravo!

GIOVANI: Dakle moraju doći dvadesetorica. Cela kugla zemaljska. I moj mali Kong-hi-lu! O krasan vam je to dečko!

ANDRÉ: Je l adore!

GIOVANI: Divan dečko! (nježno) Kong-hi-hu! Allan se oseknje velikim crvenim rupcem, da se oni prestraše.

André izvučuće ispod stolice ogromni valjak i rastvori ga na železnom podu. To je prezez ogromnog čunja.

Odmah se prepoznaje Eiffelov toranj u kome se nalaze.

Alors! Oni će se popeti po ovim prečkama prema vrhu. (On pokazuje prstom po karti, a oni ga motre.) Te će izvući čavle koji spajaju gornje delove. Mi ćemo im telefonom javljati, kojim redom će to činiti i porušiti sve ... (Ispod stola vide se ručni telefoni. Patent.)

GIOVANI: Con pericolo di vita!

ALLAN: All right!

ANDRÉ: Moramo paziti na sve. Ja sam sve spremio za uzmak. Čeka me auto. Puch. Najbolja firma. Rekord, gospodo. Nitko ne će niti naslutiti.

ALLAN: Moi, moi Ford!

ANDRÉ (dođe k njemu i tapče ga po ramenima prijateljski): Znam, znam. Svetski rekord. Poznato mi je. Nešto izvanrednog!

GIOVANI: Ja ću odletjeti aeroplanom. Sada je u Napulju proljeće. O moji makaroni! (mljasne jezikom). Božanstveno!

ANDRÉ: Mora pasti! Njima na glavu.

Pour épater les bourgeois. Neka skaču! Neka se čude!

GIOVANI: Koja senzacija! Alaj će biti zviždanja. A ja umirem za zviždanjem! Onako odjednom: oštro, naglo! Ooh! Fratelli, questo valle piu che la musica di Masa cagni!

ALLAN: Spleen, J ai spleen.

ANDRÉ ga tapka po ramenu: Tako, tako, Allan. Nama je dosadno. (On proteže ruke i zeva, a Allan izbije nekoliko oštrih dimova i puhne mu u lice kao uzdah. Andre kihne i okrene se ljutito Allanu):

Ali, što je to?

Allan se rastegne i puši mimo dalje.

GIOVANI (fučka ariju iz cavalerije, onda najedamput prasne u smeh): Signori! Ha! Ha! Ha ... (On se svija u grčevitom nastupu smeha.) Sećate li se onih u prvim redovima? Che tipi singolari. Cipele u stilu prošlog stoljeća sa šakom spreda! Hlače široke na dnu, koje raščupane, a oči mutne i pospane. Oni ne će doći!

ANDRÉ: Od njih je izabran samo jedan

GIOVANI: Oni ne će doći. Kakva su to stvorenja! Che tipi Ha! Ha! Ha! ... Kričali su da ne će željeznih tornjeva iznad čoveka! Ha! Ha! Ha!

Po željeznim stubama čuje se tapkanje.

ANDRÉ: Psst!

GIOVANI: Netko se penje!

Oni stoje svi tri naslonjeni na železne balvane i čekaju.

II. SCENA

Jedan gamin, crvenih obraza sa kačketom na čelu. Gleda ih jednog za drugim. Onda pođe Allanu.

Oni dolaze!

(svi poskoče) Bravo! Bravo! All right!

GAMIN: Dolaze! Dolaze! Nose zastave i znak. Odeveni su u moderne boje. Fučkaju. Svaki ima svoj auto, a u njemu maleni model ovoga tornja. (On pođe u sredinu i gleda u vis): Quell hauteur!

Allan dođe k njemu i utisne mu u šaku komad od 10 dolara. Gamin pade skoro na leđa od čuđenja. I on je već racionalan.

Svi se smeju. On kriči: "adieu" i odlazi pevajući neku frivolnu pesmicu pariških faubourga. Još se dugo vremena čuo refrain.

III. SCENA

Giovani se nagne nad ogradu: Ja već čujem fučkanje. Dovraga! To su sirene o podne. Automobili jure, onamo moj aeroplan. Bravo Checco! Divan je to dečko.

ANDRÉ: Oni bi već morali biti ovde.

GIOVANI: Nema ih. Zacelo su se svratili Cosetti. Božansko vino (mljasne jezikom) Živelo café Catastrophe!

SVI: V i v e! V i v e!

ANDRÉ (gleda na sat): Još tri minute do podne.

ALLAN (gleda na svoj sat): 3 minute 8 sekunda!

GIOVANI: Oni su zacelo tamo. Piju da se osveže. A osim toga. Gospodo! Kako smo to mogli zaboraviti. Danas se biraju Kraljice Okružja! Proći će voz avec la reine de reines! Kako smo to mogli zaboraviti! Oni će upreći da vuku Kraljicu Lepote do tornja. Barem do tornja.

Oni moraju dati svoj tribut. Oni znaju ceniti Lepotu! O mili prijatelji!

ALLAN: All right! Zar je s njima ona mala Ni – Ni – Ninette?

ANDRÉ: Bravo! Mi idemo za njima. Onda ćemo doći svi. I one s nama. Na toranj da srušimo.

Allan se žurno sprema. André kupi i sprema papire u torbu. Giovanni fučka.

Na jedamput nešto zašumi u zraku.

IV. SCENA

Kano velika ptica pada iz visina nešto crno. Pade na stolicu, razbije se i ostane na mestu. Svi su se stisli u kut.

ANDRÉ: Čovek!

GIOVANI: Madonna vergine!

ALLAN: Mrtav je!

ANDRÉ: On se je sam popeo te je pao.

GIOVANI: Tko je to? (On se polako približava. Ogladava mu cipele i odelo. Lice je smrskano i krvavo). Jest! To je onaj kome sam se rugao. Star moda! Duge kose! Pospani izgled!

ANDRÉ: Un Slave!

ALLAN: Senzacija! Champion!

ANDRÉ: Poći sam! Quell idée!

GIOVANI: Questo non sá scherzare. Che tipi!

Oni se prignu nada nj i gledaju njegovu razmrskanu glavu, a onda André preplašeno zakriči:

"Filons!"

i oni nestanu po stubama.

Nad Parizom je podnevno sunce. Sirene zvižde. Aeroplani lete. A svi refleksi staklenih krovova, svi zvukovi zamamnih Sirena, slika kraljice Lepote i spirale Eiffelovog tornja ujedinjuju se u staklenoj, ukočenoj, mrtvoj zenici Čoveka, koji je bio tako – čudan – da je umro za ideju.